

VU Research Portal

Het (a)sociale gezicht van Europa: kanttekeningen bij het optioneel instrument

Rutgers, J.W.

published in

Het Groenboek Europees contractenrecht: naar een optioneel instrument?
2011

document version

Publisher's PDF, also known as Version of record

[Link to publication in VU Research Portal](#)

citation for published version (APA)

Rutgers, J. W. (2011). Het (a)sociale gezicht van Europa: kanttekeningen bij het optioneel instrument. In M. W. Hesselink, A. F. Salomons, M. B. M. Loos, & A. van Hoek (Eds.), *Het Groenboek Europees contractenrecht: naar een optioneel instrument?* (pp. 125-132). Boom Juridische uitgevers.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal ?

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

E-mail address:

vuresearchportal.ub@vu.nl

Het (a)sociale gezicht van Europa: kanttekeningen bij het optioneel instrument

Jacobien W. Rutgers*

1 Inleiding

De Europese Commissie vraagt het publiek te reageren op een aantal keuzes met betrekking tot de toekomst van het contractenrecht in Europa in het 'Groenboek [...] over beleidsopties voor de ontwikkeling van een Europees contractenrecht voor consumenten en ondernemingen'.¹ Gezien de publieke uitingen van de verantwoordelijk EU-commissaris, Viviane Reding, lijkt de keuze al vast te staan.² Het wordt een optioneel instrument; een 28ste rechtsstelsel dat partijen kunnen kiezen als toepasselijk recht op hun overeenkomst. Er kunnen ook nog vele andere opmerkingen gemaakt worden over dit beleidsdocument. De kritiek van de Social Justice Group met betrekking tot het Actieplan uit 2003³ kan worden herhaald.⁴ De Europese Commissie presenteert het Groenboek evenals het Actieplan als een technische exercitie.⁵ Dit blijkt uit de vragen die zij stelt. Deze betreffen bijvoorbeeld de vorm van een optioneel instrument en het toepassingsgebied ervan: alleen algemeen contractenrecht of ook bijzondere contracten?⁶ Wezenlijke vragen zoals de vraag of de Europese Unie überhaupt een bevoegdheid heeft om over te gaan tot opstellen van een optioneel instrument, ontbreken echter.⁷ Een andere belangrijke vraag die niet is gesteld, betreft de inhoud van het optionele instrument en dan in het bijzonder de mate van bescherming die het

* Ik wil de deelnemers aan het Symposium groenboek Europees contractenrecht: naar een optioneel instrument? bedanken voor hun opmerkingen. De gebruikelijke disclaimer is van toepassing.

1 Groenboek van de Commissie over beleidsopties voor de ontwikkeling van een Europees contractenrecht voor consumenten en ondernemingen, Brussel, 1.7.2010, COM (2010)348 def.

2 Viviane Reding, SPEECH/10/42, Viviane Reding, Vice-President of the European Commission responsible for Justice, Fundamental Rights and Citizenship Making the Most of the Internal Market: Concrete EU Solutions to Cut Red Tape and to Boost the Economy.

3 Mededeling van de Commissie aan het Europees Parlement en de Raad inzake een coherenter verbin-tenissenrecht: een actieplan, Pb EG 2003 C63/1-44. Hierna: het Actieplan.

4 Social Justice in European Contract Law: a Manifesto, *European Law Journal* 10(2004) 653-674.

5 Manifesto on Social Justice, voetnoot 4.

6 Groenboek, voetnoot 1, p. 13 e.v.

7 Vergelijk: R. Sefton-Green, More Choice: Less Certainty. How questions do not give us the answers, wordt gepubliceerd in: *European Review of Contract Law*; J.W. Rutgers, Chapter 13, European Competence and a European Civil Code, a Common Frame of Reference or an Optional Instrument, in: *Towards a European Civil Code*, A.S. Hartkamp et al (eds.), 4th edition, 2011, Nijmegen: Ars Aequi, p. 311 e.v.

optionele instrument zou moeten bieden. Is het uitgangspunt van het optionele instrument contractsvrijheid of een balans tussen contractsvrijheid enerzijds en solidariteit anderzijds. Of anders gezegd welk niveau van bescherming zal een optioneel instrument bieden aan consumenten, bedrijven en andere marktdeelnemers? Zal dit een hoger of een lager niveau van bescherming zijn dan zoals neergelegd in de rechtsstelsels van de lidstaten?

De hypothese van deze paper is dat een optioneel instrument een lager niveau van bescherming moeten bieden dan de rechtsstelsels van de lidstaten, zodat het gekozen zal worden door partijen. Het gevolg hiervan is dat als het optionele instrument gekozen zal worden door de partijen, dit tot *social dumping* kan leiden.⁸ Hierna zal ik niet de inhoud van de regels van een optioneel instrument bespreken, maar empirisch onderzoek dat is verricht met betrekking tot een bestaand Europees instrument, de Societas Europea, en onderzoek betreffende de vraag welk rechtsstelsel partijen kiezen als toepasselijk recht op een internationale overeenkomst.

2 Societas Europea

De Societas Europea (hierna ook SE) is in de lidstaten van de Europese Unie geïntroduceerd door verordening 2157/2001 betreffende het statuut van de Europese vennootschap en EG richtlijn 2001/86⁹ dat tot onderwerp de rol van de werknemers binnen de SE heeft.¹⁰ De SE is een rechtspersoon met volledige rechtspersoonlijkheid die onder bepaalde voorwaarden kan worden opgericht.¹¹ Een van deze vereisten is dat er al een bestaande vennootschap moet zijn.¹² Kenmerkend voor de SE is onder andere dat gekozen kan worden voor een ‘one tier’- of een ‘two tier’-systeem.¹³ Het Nederlandse vennootschapsrecht, evenals bijvoorbeeld het Duitse, kent een ‘two tier’-systeem.¹⁴ Er is een toezichthoudend orgaan, de raad van commissarissen, en een bestuur van de vennootschap. Daarnaast kan de raad van commissarissen de bestuurders van de vennootschap ontslaan. In

8 H. Collins, *The European Civil Code, The Way Forward*, Cambridge: CUP, 2008, p. 10 e.v., 74 e.v.; J.W. Rutgers, *Optional Instrument and Social Dumping*, *European Review of Contract Law* 2(2006), p. 199 e.v.

9 Verordening (EG) nr. 2157/2001 van de Raad van 8 oktober 2001 betreffende het statuut van de Europese vennootschap (SE), Pb 2001 L 294; Richtlijn 2001/86/EG van de Raad van 8 oktober 2001 tot aanvulling van het statuut van de Europese vennootschap met betrekking tot de rol van de werknemers, Pb 2001 L 294/22-32. Zie verder: Verslag van de Commissie aan het Europees Parlement en de Raad, De toepassing van Verordening (EG) nr. 2157/2001 van de Raad van 8 oktober 2001 betreffende het statuut van de Europese vennootschap (SE), Brussel, 17.11.2010, COM (2010) 676 def.

10 Zie over de Societas Europea onder andere: N. Lenoir, *The Societas Europea (SE) in Europe, A promising start and an option with good prospects*, *Utrecht Law Review* 4(2008) 13-21; Preadvies van de Vereniging 'Handelsrecht' 2004, De Europese vennootschap (SE), H.J. de Kluiver, S.H.M.A. Dumoulin, P.A.M Witteveen, J.W. Bellingwout, Deventer: Kluwer, 2004; J. Reichert, *Experience with the SE in Germany*, *Utrecht Law Review*, 4(2008) 22-32.

11 Zie De Kluiver, voetnoot 10, p. 39 e.v.

12 Lenoir, voetnoot 10, p. 17.

13 Verg. De Kluiver, voetnoot 10, p. 34, 37 e.v.; Lenoir, voetnoot 10, p. 17.

14 Verg. Reichert, voetnoot 10, p. 26 e.v.

een *one tier*-systeem is er slechts één orgaan dat belast is met het bestuur van de vennootschap.¹⁵ Een andere eigenschap van de SE betreft de medezeggenschap van de werknemers.¹⁶ In Nederland is, bijvoorbeeld, de medezeggenschap van de werknemers neergelegd in de Wet op de ondernemingsraden. Daarnaast is er bij structuurvennootschappen ook werknemersparticipatie in de organen van de vennootschap. In richtlijn 2001/86 betreffende werknemersparticipatie in de SE is opgenomen dat partijen betrokken bij de oprichting van een SE de rol van de werknemers binnen de SE vaststellen.¹⁷ Deze rol komt tot stand door middel van onderhandelingen. Wanneer deze onderhandelingen niet slagen, beheerst het nationale recht de vraag naar de werknemersparticipatie.¹⁸

Er is empirisch onderzoek gedaan naar het bestaan van de SE in de EU-lidstaten. Zo heeft de Europese Commissie in 2009 opdracht gegeven aan Ernst & Young voor een studie naar onder andere het aantal SE's in de Europese Unie en de redenen voor het wel of niet oprichten van een SE.¹⁹ In deze studie is – op basis van gegevens verzameld tot 15 april 2009 – vastgesteld dat er op dat moment 369 SE's waren in 20 EU/EEA lidstaten.²⁰ 37,7 % van de SE's zijn een zogenaamde plankSE en de meeste van deze SE's zijn geregistreerd in Tsjechië. Daarnaast is Tsjechië ook koploper voor het aantal geregistreerde SE's. Ten slotte is een van de conclusies van Ernst & Young dat de SE vooral een succes is in de landen waar sprake is van werknemersparticipatie in de nationale vennootschappen.²¹ Daarnaast wordt het onderhandelingsproces betreffende de werknemersparticipatie voorafgaand aan de oprichting van de SE gezien als een belemmering voor het oprichten van de SE in de landen waar men geen werknemersparticipatie kent.²² Volgens dit onderzoek is de vraag naar werknemersparticipatie zowel in positieve als in negatieve zin bepalend en overvleugelt het positieve elementen zoals het Europese imago.²³ In de EU zijn er lidstaten die een *one-tier system*, een *two-tier system* en een combinatie van beide kennen. Opvallend is dat de SE vooral veel voorkomt in landen die een *two-tier system* hebben, bijvoorbeeld Duitsland, Nederland, Tsjechië, Slowakije. Als landen zowel een *one-tier* als een *two-tier system* hebben, heeft de SE in die landen slechts een *one-tier system*.²⁴ Deze studie trekt verder de conclusie dat de SE niet zo'n groot succes is in die landen waar sprake is van een *one-tier system*.²⁵ Het feit dat de SE een Europees imago heeft, is 'not ... a primary driver for the choice of the SE but always a key factor in this decision. It helps easing the acceptance of the employees, shareholders, creditors and other

15 Reichert, voetnoot 10, p. 29 e.v.

16 De Kluiver, voetnoot 10, p. 29 e.v.; Reichert, voetnoot 10, p. 26 e.v.

17 De Kluiver, voetnoot 10, p. 29 e.v.; Verg. Reichert, voetnoot 10 p. 27.

18 De Kluiver, voetnoot 10, p. 29 e.v.

19 Study on the operation and the impacts of the Statute for a European Company (SE)- 2008/S 144-192482 Final report, 9 December 2009, Ernst & Young advocates, p. 9.

20 Idem. p. 11.

21 Idem. p. 244.

22 Idem. p. 241.

23 Idem, p. 243.

24 Idem, p. 248.

25 Idem, p. 14.

parties involved.²⁶ De Europese Commissie presenteert het Europese imago als een van de belangrijkste overwegingen om een SE op te zetten.²⁷ Dit lijkt mij toch enigszins strijdig met de conclusies van bijvoorbeeld dit onderzoek gezien het bovenstaande citaat.²⁸

Hoewel de cijfers verschillen komen Eidenmüller, Engert en Hornuf tot vergelijkbare conclusies in een onderzoek naar de SE.²⁹ In hun onderzoek staat de vraag centraal of de markt gebruikmaakt van de mogelijkheden die er worden geboden met betrekking tot het vennootschapsrecht, door hen aangeduid als *legal arbitrage*.³⁰ Hun onderzoek bestond uit een telefonisch interview van 75% van de op dat moment in Duitsland gevestigde SE's.³¹ Daarnaast hebben zij de verzamelde data onderworpen aan een econometrisch onderzoek. Hun opvallendste resultaat is dat de Duitse bedrijven de Societas Europea gebruiken om de medezeggenschap van werknemers in de Duitse vennootschap te omzeilen of te verminderen.³² Daarnaast roepen zij op om het nationale vennootschapsrecht in overeenstemming te brengen met het Europese recht.³³ Ook kwam naar voren dat voor 75% van de ondervraagde Duitse bedrijven het Europese imago van de SE een belangrijke overweging was om een SE op te richten, maar niet als belangrijkste overweging.³⁴

Als de cijfers met betrekking tot de SE worden vergeleken, verschillen deze. Er kunnen verschillende verklaringen zijn. Ten eerste, een SE moet worden geregistreerd in de lidstaat waar de statutaire zetel is (art. 12 Verordening 2157/2001). Vervolgens moet een SE bekend worden gemaakt in het Publicatieblad van de EU. Hierop staat echter geen sanctie als de publicatie niet plaatsvindt (art. 14 Verordening 2157/2001). Eidenmüller c.s. hebben zowel de nationale registers als het EU Publicatieblad gecheckt om na te gaan hoeveel SE's er zijn, terwijl bijvoorbeeld het onderzoek van Ernst & Young zich beperkt heeft tot de registers in de lidstaten.³⁵ Dit kan een verklaring zijn voor de verschillen in aantallen. Daarnaast is het onderzoek op verschillende data afgerond. Het laatste – mij

26 Idem, p. 266.

27 COM (2010) 676, def., voetnoot 9.

28 Zie in deze zin ook Reichert, voetnoot 10, p. 26.

29 Eidenmüller, Engert, Hornuf, Incorporating under European law: The Societas Europea as a Vehicle for Legal Arbitrage, *European Business Organization Law Review* 10 (2009) 1-33.

30 Eidenmüller, Engert, Hornuf, Incorporating under European law: The Societas Europea as a Vehicle for Legal Arbitrage, *European Business Organization Law Review* 10 (2009) 1-33.

31 Eidenmüller, voetnoot 29, p. 11, 13 e.v.

32 Zie ook Reichert, voetnoot 10, p. 26 e.v.

33 Eidenmüller et al., voetnoot 29, p. 33. Zie S. Deakin, die voor dit gevolg waarschuwt in: Legal Diversity and Regulatory Competition: Which model for Europe, *European Law Journal* 12(2006) p. 440, 451 e.v.

34 Eidenmüller et al., voetnoot 29, p. 28.

35 Eidenmüller, Engert, Hornuf, voetnoot , p. 12; Ernst & Young, voetnoot 19, p. 11.

bekende – cijfer is dat op 25 juni 2010 er 595 SE's geregistreerd waren in de EU.³⁶ Ten slotte is er nog door de Europese Commissie een inventarisatie gemaakt.³⁷

| EU-lidstaat | Aantal Societates Europaeae Per 2008 ³⁸ | Onderzoek Ernst & Young, 15 april 2009 ³⁹ | Onderzoek Europese Commissie ⁴⁰ |
|-------------|---|---|---|
| Duitsland | 144 | 91 | 134 |
| Tjechië | 123 | 137 | 281 |
| Nederland | 34 | 22 | 24 |
| Oostenrijk | 21 | 13 | 14 |
| België | 17 | 10 | 9 |
| Luxemburg | 17 | 11 | 16 |
| Frankrijk | 14 | 15 | 19 |
| Zweden | 10 | 6 | 9 |
| Cyprus | 8 | 10 | 12 |
| Noorwegen | 8 | 5 | 5 |
| VK | 7 | 16 | 23 |
| Slowakije | 6 | 13 | 22 |
| Hongarije | 3 | 4 | 3 |
| Finland | 1 | 0 | 0 |
| Denemarken | 1 | 2 | 2 |
| Spanje | | 1 | 1 |

Uit de besproken onderzoeken blijkt dat de SE aantrekkelijk is voor bedrijven in landen waar veel werknemerparticipatie in de nationale vennootschappen is om deze zo te kunnen omzeilen. Ook blijkt het feit dat er een rol voor werknemers moet zijn weggelegd in de SE een belemmering te zijn voor het oprichten ervan in landen waar men dit niet kent. In die gevallen wordt de voorkeur gegeven aan nationale rechtsvormen, waar geen rol is weggelegd voor de werknemer. Met

36 Commission Staff Working Document, Accompanying document to the Report from the Commission to the European Parliament and the Council on the application of Council Regulation 2157/2001 of 8 October 2001 on the Statute for a European Company (SE), Brussel, 17.11.2010. SEC(2010)1391 final, p. 14.

37 Commission Staff Working Document, Accompanying document to the Report from the Commission to the European Parliament and the Council on the application of Council Regulation 2157/2001 of 8 October 2001 on the Statute for a European Company (SE), Brussel, 17.11.2010. SEC(2010)1391 final, p. 14.

38 Eidenmüller, Engert, Hornuf, Incorporating under European law: The Societas Europaea as a Vehicle for Legal Arbitrage, European Business Organization Law Review 10 (2009) 20.

39 Zie voetnoot 19.

40 Commission Staff Working Document, voetnoot 36, p. 14.

andere woorden, het gebruik van de SE leidt tot minder werknemerparticipatie in de vennootschap of anders gezegd tot *social dumping*.

3 Rechtskeuze

Een ander onderzoek dat enige voorspellende waarde heeft met betrekking tot de vraag of en onder welke omstandigheden het optionele instrument van toepassing zal worden verklaard, is een empirisch onderzoek naar rechtskeuze bij internationale contracten. Partijen kunnen bij een internationale overeenkomst het rechtsstelsel kiezen dat op hun overeenkomst van toepassing is. De (conflict)-regels, die dit toestaan, zijn uniform binnen de Europese Unie en neergelegd in de Verordening inzake het recht dat van toepassing is op verbintenissen uit overeenkomst (Rome I).⁴¹

Twee jaar geleden is op initiatief van Stefan Vogenauer een empirisch onderzoek uitgevoerd naar forum- en rechtskeuze bij internationale contracten.⁴² Binnen de Europese Unie zijn 100 bedrijven geïnterviewd. 95% van de geïnterviewde bedrijven had 250 of meer werknemers.⁴³ De EU heeft gedefinieerd welke bedrijven tot het midden- en kleinbedrijf behoren. Volgens deze definitie vallen bedrijven die meer dan 250 werknemers niet meer in de categorie van het midden- en kleinbedrijf, terwijl 99% van de bedrijven in de EU tot het midden- en kleinbedrijf behoren.⁴⁴ Een ander punt is dat uit het onderzoek volgt dat het contractenrecht een belangrijke factor is bij het grensoverschrijdend handel drijven. In dit onderzoek is 90% van de geïnterviewden jurist.⁴⁵ Zoals bekend, blijkt uit sociologisch onderzoek dat het recht niet zo belangrijk is, tenzij juristen worden geïnterviewd.⁴⁶ Dit alles doet de vraag rijzen welke conclusies aan dit onderzoek kunnen worden verbonden.

Met deze voorbehouden, zal nu enige uitkomsten van het onderzoek worden besproken. Uit dit onderzoek komt naar voren:

41 Verordening (EG) Nr. 593/2008 van het Europees parlement en de raad van 17 juni 2008 inzake het recht dat van toepassing is op verbintenissen uit overeenkomst (Rome I) Pb EU 4 juli 2008, L177/6-16.

42 S. Vogenauer, 'Perceptions of Civil Justice Systems in Europe and their Implications for Choice of Forum and Choice of Contract Law: an Empirical Analysis' in: S Vogenauer and C Hodges (eds), *Civil Justice Systems in Europe: Implications for Choice of Forum and Choice of Contract Law* (Oxford: Hart Publishing 2011) ch 1.

43 Vraag 8 van het onderzoek.

44 Commissie Aanbeveling van 6 mei 1993, betreffende de definitie van micro, kleine en middelgrote bedrijven, 20003/361/EG, Pb EG L124/36-41. European Commission, Enterprise and Industry, SBA Fact Sheet Germany. For England and Wales: Department for Business Innovation & Skills, URN 10/92, Statistical Press Release, 13 October 2010. In Nederland waren er in 2006 2020 bedrijven die tussen de 200 en 500 werknemers hadden, 1340 bedrijven die 500 werknemers en meer hadden, terwijl er 686.650 bedrijven tussen de 0 en 20 werknemers hadden, 28.245 bedrijven die tussen de 20 en 50 werknemers hadden en 18 480 bedrijven die tussen de 50 en 100 werknemers hadden (gegevens ontleend aan centraal bureau voor de statistiek, statline historie economische demografie).

45 Vraag 2 van het onderzoek, voetnoot 42.

46 Verg. S. Macaulay, Non-contractual relations in business. A preliminary study, 1963(28) *American Sociological Review*, 55.

| Landen | Ondervraagde bedrijven ⁴⁷ | Rechtskeuze als eerste keuze ⁴⁸ | Keuze voor ander rechtsstelsel dan eigen stelsel ⁴⁹ |
|-------------|--------------------------------------|--|--|
| Engeland | 17 % | 21 % | 23 % |
| Frankrijk | 16 | 14 | 7 |
| Duitsland | 19 | 16 | 12 |
| Italië | 16 | 5 | 4 |
| Nederland | 9 | 9 | |
| Zwitserland | 3 | 14 | 28 |
| VS | | | 10 |

In de tabel wordt onder het kopje ‘ondervraagde bedrijven’ gegeven welk percentage van de ondervraagde bedrijven uit het betreffende land komt. In de kolom ‘rechtskeuze als eerste keuze’, wordt het percentage aangegeven dat dit rechtsstelsel als eerste kiest als toepasselijk recht. In de laatste kolom wordt weergegeven welk rechtsstelsel wordt gekozen als geen keuze wordt gemaakt voor het eigen rechtsstelsel. Opvallend in dit overzicht is dat Zwitsers recht aantrekkelijk is om te kiezen.⁵⁰ Een ander opmerkelijk feit is dat het Zwitserse recht aantrekkelijker is om te kiezen dan het Engelse recht, terwijl 59% van de ondervraagden dacht dat Engels recht het meest gekozen zou zijn.⁵¹

Als nu nader wordt gekeken naar de Duitse bedrijven blijkt dat van de 21 ondervraagde Duitse bedrijven, veertien een keuze hebben gemaakt voor Duits recht. Vijf maken een keuze voor Zwitsers recht als het eerst gekozen rechtsstelsel en één voor Engels recht en één voor het recht van de andere contracterende partij. Van de veertien van de Duitse ondervraagden die als eerste keuze Duits recht hebben, hebben zeven Zwitsers recht als tweede keuze, drie Engels recht, één Iers recht en drie hebben niet geantwoord.

47 Vraag 1 van het onderzoek, voetnoot 42.

48 Vraag 17.1 van het onderzoek, voetnoot 42.

49 Vraag 17.3 van het onderzoek, voetnoot 42.

50 S. Voigt, Are International Merchants Stupid? – Their Choice of Law Sheds Doubt on the Legal Origin Theory <http://ssrn.com/abstract=982202>. Voigt komt tot vergelijkbare conclusies op basis van een onderzoek verricht dat hij verricht heeft naar het toepasselijke recht in zaken die in 2004 bij de International Chamber of Commerce waren aangemeld voor een arbitrage ten aanzien van de vraag in het kader van de discussie of common law of civil law efficiënter is. 24% maakte een keuze voor Engels recht, 20% een keuze voor Zwitsers recht, 19% voor Frans recht en slechts in 10% van de zaken werd een rechtskeuze gemaakt voor het recht van een van de staten van de Verenigde Staten of Canada. Volgens een model dat Voigt gebruikt, is Zwitsers recht aantrekkelijker dan Engels recht. p. 15.

51 Vraag 18 van het onderzoek, voetnoot 42.

Argumenten die in de Duitse literatuur worden gegeven voor de aantrekkelijkheid van Zwitsers recht zijn neutraliteit,⁵² en de taal. Voorts wordt door schrijvers opgemerkt dat het voor Duitse bedrijven aantrekkelijk is om een keuze voor Zwitsers recht te maken, omdat op deze wijze bescherming betreffende algemene voorwaarden die het Duitse recht in te ontwijken.

Uit dit onderzoek blijkt dat er een voorkeur is voor het eigen rechtstelsel. Als er een ander rechtstelsel dan het eigen rechtstelsel wordt gekozen, blijkt er een voorkeur te zijn voor het Zwitserse recht. Slechts met betrekking tot de Duitse bedrijven die een rechtskeuze voor Zwitsers recht maken, is er een verklaring. Hoogstwaarschijnlijk omzeilen zij op deze wijze de strenge toetsing van de algemene voorwaarden zoals neergelegd in het Duitse recht.

4 Conclusie

Uit het empirische onderzoek naar de SE kan worden geconcludeerd dat een belangrijke drijfveer om een SE op te richten het omzeilen van werknemerparticipatie in het nationale recht is. Ook het tegenovergestelde lijkt correct te zijn. Er lijken minder SE's te worden opgericht in die landen die geen werknemersparticipatie kennen. Met betrekking tot de rechtskeuze zijn de uitkomsten iets minder eenduidig. Wel is het opvallend dat er bij Duitse bedrijven een voorkeur is om Zwitsers recht te kiezen om op deze wijze de toepassing van beschermende Duitse bepalingen met betrekking tot de algemene voorwaarden te voorkomen. Men zou kunnen concluderen op basis van deze onderzoeken dat, wil het optionele instrument worden gekozen, het minder bescherming moet bevatten dan de nationale regels. Dit leidt weer tot *social dumping*.

52 S. Vogenauer, Common Frame of Reference and Unidroit Principles of International Commercial Contracts: Coexistence, Competence or Overkill or Soft Law?, *European Review of Contract Law* 2010, 143, 178.